

Mohács: számvetés

Mohács: An Assessment

Tanulmányok
az 1526. évi mohácsi csatáról

Studies on the Battle of Mohács
(1526)

Mohács: számvetés
Tanulmányok az 1526. évi mohácsi csatáról

Mohács: An Assessment
Studies on the Battle of Mohács (1526)

MOHÁCS: SZÁMVETÉS

Tanulmányok az 1526. évi mohácsi csatáról

Mohács: An Assessment

Studies on the Battle of Mohács (1526)

Szerkesztők

Varga Szabolcs – Kovács István

A szerkesztők munkatársa

Bencze Krisztina

Nemzeti Örökség
Intézete

JANUS
PANNONIUS
MÚZEUM

BUDAPEST
2025

A kötet a

támogatásával valósult meg.

A kötet a Janus Pannonius Múzeum 1159/2023. (IV. 27.) kormányhatározat által támogatott Mohács500 csatatérkutatói projektjének és a Nemzeti Örökség Intézete 1159/2023. (IV. 27.) kormányhatározat által támogatott Mohács500 projektjének keretében készült.

Olvasószerkesztő
Bertók Krisztina

Borítóterv
auri

Borítóképek

Maximilian stílusú sisak modern replikája, Janus Pannonius Múzeum
(készítő: Bánsághi Máté páncélkészítő iparművész, fotó: Füzi István)

A mohácsi csata. Illusztráció az Ehrenspegel des Hauses Österreichban, 1555–1559 körül
(Wikimedia Commons)

II. Lajos haditanácsa Mohács előtt, török miniatúra (Wikimedia Commons)

Abriss des Königreichs Ungarn mit angrenzenden Ländern (A Magyar Királyság és a szomszédos országok vázlata), Herzoglichen Briefarchiv und den Ostpreußischen Folianten, Ostpr. Fol. 14 250, Bl. 2, l. A

Előzék

A Janus Pannonius Múzeum által vezetett Mohács500 csatatérkutatói program keretében végzett fémkereső-műszeres terepbejárások kiterjedtsége

Utószó

A Janus Pannonius Múzeum által vezetett Mohács500 csatatérkutatói program keretében talált fémleletek a csatatér környezetéből

A térképeket készítette
Szabó Tibor

© A szerzők

© Martin Opitz Kiadó

© Nemzeti Örökség Intézete

© Janus Pannonius Múzeum

ISBN 978-615-6998-12-5

Minden jog fenntartva. Jelen könyvet, illetve annak részeit tilos reprodukálni, adatrögzítő rendszerben tárolni, bármilyen formában vagy eszközzel – elektronikus úton vagy más módon – közölni a kiadó engedélye nélkül.

A Martin Opitz Kiadó az 1795-ben alapított Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.

TARTALOM / TABLE OF CONTENTS

ELŐSZÓ/PREFACE (VARGA Szabolcs).....	7
KIS Luca – SZABÓ Árpád – VIG Viktor – DE ANDRÉS, Marcos – TIHANYI Balázs – BERCZKI Zsolt – KOCSMÁR Réka – GERETOVSZKY Zsolt – VAJDA Balázs – MAI Tímea – ZAY Orsolya – HARAMZA Márk – BERTÓK Gábor – NEMÉNYI Réka – PÁLFI György: Egy arc és sors a mohácsi III. tömegsírból. A 95. számú egyén biológiai rekonstrukciója ♦ An Individual's Face and Fate from the Mass Grave No. III of Mohács. Biological Reconstruction of the Individual No. 95	9
VÁGVÖLGYI Lili – KOCSMÁR Réka – NEMÉNYI Réka – SIMON Zsófia – VIG Viktor – GELLAI Fanni – SZABÓ Árpád – MAI Tímea – HEGYI Andrea – KIRÁLY Kitty – BERCZKI Zsolt – MOLNÁR Erika – PÁLFI György: Kivégzésre utaló nyomok és egyéb paleopatológiai jelenségek a mohácsi IV. tömegsír embertani anyagában. Előzetes megfigyelések ♦ Evidence of Execution and Other Paleopathological Phenomena in the Anthropological Material from Mass Grave No. IV of Mohács. Preliminary Observations	31
SZABÓ Árpád – MAI Tímea – VIG Viktor – PÁLFI György: A sátorhelyi perimortem sérülések összevetése más középkori tömegsírokban talált jelenségekkel. A kivégzés mellett szóló további orvosszakértői megfigyelések ♦ Comparison of the Perimortem Injuries in Sátorhely with those Found in other Medieval Mass Graves. Additional Forensic Medical Observations Supporting Execution as the Cause of Death	61
B. SZABÓ János: „Ért kalászt lengettél”. Alkalmas-e a Mohácsi-sík csatatérnek? ♦ “You ripened the wheat”. The Suitability of the Mohács Plain as a Battlefield	91
VICZIÁN István – SZEBERÉNYI József – DRUSZA Tamás: A majsai Borza-patak szerepe a mohácsi csata földrajzi rekonstrukciójában ♦ The Role of the Borza Stream at Majs in the Geographical Reconstruction of the Battle of Mohács	101
K. NÉMETH András: A Mohácsi-sík középkori egyházi topográfiája ♦ The Medieval Ecclesiastical Topography of the Mohács Plain.....	127
PÁNYA István – FÓTI Miklós – STEUER István: A pusztulás útjai. Az 1526. évi török hadjárat régészeti emlékei a Duna–Tisza közén ♦ Traces of Destruction: Archaeological Remains of the Ottoman Campaign of 1526 in the Danube–Tisza Interfluve.....	155
HARAMZA Márk – BÁNYAI Ferenc: Sarkantyúk a mohácsi csata korában ♦ Spurs in the Era of the Battle of Mohács	175
NÉMETH Balázs – HARAMZA Márk – BERTÓK Gábor – NEMÉNYI Réka – SZABÓ Tibor: Mutatnak-e hasonlóságot a tömegsírokban talált lövedékek a mohácsi csata egyik magterületének tekintett majsai falunyomnál talált lövedékekkel? ♦ Do the Projectiles Found in the Mass Graves Show any Similarities to Those Found in Majs Settlement Trace, which is Considered One of the Main Areas of the Battle of Mohács?	199
PÁNYA István – JANKÓ Annamária: A mohácsi csata emlékei az első katonai felmérés eredeti szelvényein ♦ Traces of the Battle of Mohács on the Original Sections of the First Military Survey	219
FILIPOVIĆ, Emir O.: A kereszténység kapujának kulcsa? Bosznia az oszmán kalapács és a magyar álló között ♦ The Key to the Gate of Christendom? Bosnia Between the Ottoman Hammer and the Hungarian Anvil.....	239

NEMES Gábor: Az Apostoli Szentszék „keleti politikája” a 15–16. században ♦ The “Eastern Policy” of the Holy See in the 15 th and 16 th Centuries.....	257
KRUPPA Tamás: A Velencei Köztársaság és az Oszmán Birodalom diplomáciai kapcsolatai (1499–1540) ♦ Diplomatic Relations between the Republic of Venice and the Ottoman Empire (1499–1540).....	267
KORPÁS Zoltán: Csaták és pusztítás. Pavia, Mohács és Róma (1525–1527) összefüggései a Magyar Királyság történetének szemszögéből ♦ Battles and Devastation: Pavia, Mohács, and the Sack of Rome (1525–1527) in the Context of the Fate of the Kingdom of Hungary.....	281
C. TÓTH Norbert: Az Alsó részek főkapitánysága 1523–1526 között. Tomori Pál kapitányságai ♦ The Captaincy General of the Lower Parts, 1523–1526: the Captaincies of Pál Tomori.....	303
NEUMANN Tibor: A mohácsi áldozatok listái 1526 őszéről (szövegkiadás és kommentár) ♦ Lists of Victims from the Battle of Mohács in the Autumn of 1526 (text edition and commentary).....	325
FEDELES Tamás: Klerikusok fegyverben. A mohácsi csata ismert egyházi résztvevői ♦ Clerics in Arms: Known Church Participants in the Battle of Mohács.....	377
MACKAY, Christopher S.: Brodaries <i>Verissima Historiájának</i> első kiadása: háttér és kontextus ♦ Background and Context of the 1527 Edition of Stephen Brodericus’s <i>Verissima Historia</i>	391
SZEBELÉDI Zsolt: Szerémi György Mohács-képe ♦ György Szerémi’s Vision of Mohács.....	417
KASZA Péter: Zermegh-kontextusok ♦ Zermegh Contexts.....	427
SUDÁR Balázs: Két török költő a mohácsi csatáról: Mahremi és Esziri ♦ Two Ottoman Poets on the Battle of Mohács: Mahremī and Esrī.....	447
FÓTI Miklós: Hindi baba jövendölése Szulejmán szultán győzelméről a mohácsi csatában: legenda és valóság ♦ The Prophecy of Hindi Baba about the Victory of Sultan Suleiman in the Battle of Mohács: Myth and Reality.....	461
VARGA Szabolcs: A mohácsi csata emlékei Boszniában ♦ Memories of the Battle of Mohács in Bosnia.....	475
CSEPREGI Zoltán: Templomrabló? Hitvalló? Szerencselovag? Stratéga? Brandenburgi György örgróf (1484–1543) a történetírásban ♦ Church Robber? Pious? Venturer? Strategist? Margrave George of Brandenburg (1484–1543) in Historiography.....	485
MACZÁK Ibolya: Mohácsi események Illyés István Szent György napjára írt prédikációiban ♦ Events Related to the Battle of Mohács in István Illyés’s Sermons Written for St. George’s Day.....	499
S. LACZKÓ András: „S még áll Mohács...” Az 1526. évi csata reformkori költői reprezentációiról ♦ “And there Mohács uphanged...” Poetic Representations of the Battle of Mohács (1526) in the Reform Era.....	505
LAKATOS Adél: Tomori Pál érsek alakja az 1896. évi millenniumi kiállítás kalocsai előkészületeiben ♦ The Figure of Archbishop Pál Tomori in the Preparations for the 1896 Millennium Exhibition in Kalocsa.....	515
KANÁSZ Viktor – NAGY Katalin: Burgio nuncius árnyékában. A budapesti nunciusok és Mohács emlékezete ♦ In the Shadow of Nuncio Burgio: the Nuncios of Budapest and the Memory of Mohács.....	535

ELŐSZÓ

Íme, csak elérkeztünk a mohácsi csata 500. évfordulójának küszöbére, ahonnan már belátható közelségben van a megemlékezés, ugyanakkor vissza lehet tekinteni a tudományos felkészüléssel töltött elmúlt esztendőkre. Bár az idei év még számos új kötettel és eredménnyel fogja gazdagítani a mohácsi csata szakirodalmát, már így is elmondható, hogy talán egyetlen olyan történelmi évforduló sem volt a közelmúltban, amelyre ennyire készült volna a magyar tudóstársadalom. Ez pedig önmagában érték, hiszen azt mutatja, hogy a hazai tudományos közeg minden nehézség ellenére képes összefogni, és a tudásával, szakértelmével továbblendíteni a csatával kapcsolatos gondolkodásunkat. Ez annak ellenére így van, hogy 2018-ban, amikor elindult a Magyar Tudományos Akadémia és Pécsi Tudományegyetem közös pályázata, vagy 2020-ban, amikor a Martin Opitz Kiadó gondozásában megjelent a könyvsorozat első kötete *Eke mentén, csata nyomában* címmel, sok esetben még teljesen mást gondoltunk megoldandó feladatnak. Azonban éppen ez a kutatás lényege, hogy járatlan úton, a tudományos módszertan szabályai szerint jutunk el újabb és újabb kérdésekig, amelyek sokszor fontosabbak, mint a biztos válaszok.

Ki gondolta volna 2020-ban, hogy azóta – ha csupán a jelen kötetet szintén magába foglaló „nagy piros könyvsorozatot” is nézzük – tucatnyi alaptanulmány jelenik meg csak az időközben feltárt III. és IV. tömegsír anyagából, és immár biztos lábakon áll az a tétel, hogy az előkerült maradványok a csata utáni kivégzés keresztény áldozataié, s immár arról beszélhetünk, hogy milyen betegségekben szenvedtek, honnan származtak a csata résztvevői, továbbá néhány esetben szinte karnyújtásnyira vagyunk az arcreekonstrukcióktól. Azaz 2026-ban végre arcot kapnak az ötszáz éve kivégzett áldozatok. Ennek a személyességnek a közgondolkodásra gyakorolt pozitív hatása ma még felbecsülhetetlen. És ki gondolta volna pár elvakult történészen kívül, hogy össze lehet állítani egy, az eddigi ismereteinket jóval meghaladó névsort a csatában részt vett személyekről. A külvilág számára láthatatlan sziszifuszi munkával mára eljutottunk oda, hogy létezik egy ilyen lista, készülnek a benne szereplők életrajzai, és e kötet

egyik tanulmánya elemzi a csata után keletkező veszteséglistákat, miközben módszertani alapot ad ahhoz, hogy milyen erudícióval lehet nekiállni egy ilyen munkának. Eddig biztosnak hitt nevekről derült ki, hogy valójában sosem léteztek, míg mások, akiket eddig sosem „jegyzett” a történelem, ott voltak a mohácsi csatában. Így az arcok mellett neveket és sorsokat is kapnak az eddig megfoghatatlan hősök, ez pedig óhatatlanul személyessé formálja a csata eddig jobbára absztrakt fogalmát.

Lépünk azonban beljebb a tudomány által kitért ajtón, és nézzük meg a régészet, a geográfia, az irodalomtörténet, a muzeológia, a művészettörténet és az etnográfia új eredményeit. Vajon ki gondolta volna, hogy a régészek által talált aprócska lövedékekből ma már pontosan meg tudjuk állapítani, miként készültek, hogyan használták ezeket, azaz értjük a korabeli tűzfegyverek működését? Vagy hogy épp a csatatéren talált apró sarkantyútöredékekből érthetjük meg a korabeli lovasság működését? Bizony, az e kötetben olvasható eredmények még kérdésként sem merültek fel pár évvel korábban. Valójában ebből mérhető le a tudomány eredményessége, hiszen végre kimondhatjuk, hogy a különböző tudományágak közötti párbeszédnek köszönhetően új szempontokat sikerült felvetnünk a csatával kapcsolatban.

Ugyanez elmondható a geográfiával összefüggésben is. Míg 2020-ban még csak történészek szóltak hozzá a táji környezethez, az azóta eltelt esztendőben földrajztudósok, néprajzosok és régészek is bekapcsolódtak a kutatásba, és egy sor tanulmányban rekonstruálták az ötszáz évvel korábbi természeti állapotot. Munkájuk eredményeképp Mohács környéke mára a Kárpát-medence legjobban dokumentált kistérségévé vált, és ez megtermékenyítő hatással van a legújabb csatarekonstrukciókra is, amelyekből az emlékévben is várhatóak új eredmények.

Az elmúlt év szellemi pezsgéséhez természetesen hozzájárultak a csata emlékezetével kapcsolatos kutatások is, csak ebben a kötetben egymás mellett olvasható egy-egy írás három kortárs történétíró, Brodarics István, Szerémi György és Zermegh János szövegeiről. S ehhez még hozzájönnek

a 18–19. századi irodalmi és a 20. századi egyházi recepcióval kapcsolatos eredmények, ahogy Tomori Pál emlékezetének izgalmas bemutatása, amely jól kiegészíti a mohácsi fővezér katonai tevékenységéről írt tanulmányt, mintegy ívet húzva a múlt és a jelen között. Ráadásul 2026-ban immár nem csak a magyar kulturális emlékezetéről beszélünk Mohács kapcsán, hiszen e kötetben több cikk is sorakozik a csata oszmán és boszniai szellemi lenyomatáról, mert – az elmúlt évek kutatásainak eredményeként az is kiderült, hogy – a mohácsi csata hatása és jelentősége, ezáltal pedig értelmezési kerete is túlmutat a magyar szemhatáron. Európai ügy, amint ezt a kötetben olvasható korabeli diplomáciával foglalkozó cikkek világosan bizonyítják, és ebbe a földrajzi fogalomba a keleti sztyeppe és a Krím-félsziget is beletartozik. Az oszmán elefántcsorda dübörgése az egész kontinensen nyomot hagyott, még ha a sebek javát mi is kaptuk. Bár ezzel a régi toposszal is illik óvatosan bánnunk, hiszen a Bosznia 15. századi sorsáról szóló cikket elolvastva kiderül, bizony nekik még nálunk is mostohább sors jutott osztályrészül.

Jelen kötet a könyvsorozat ötödik és egyben utolsó kötete. Az első még a Janus Pannonius Múzeum és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem együttműködésében jelent meg, a következőket – nem tudok rá jobb szót – a kegyelem gondozta. A kiadásnak biztos pénzügyi háttere sosem volt, a szerzők egy forintot sem láttak munkájukért, a szerkesztés pedig

kötelességtudatból történt. Valahogy azonban mindig létrejött körülötte egy háló kollégák és baráti intézmények jóakaratából, sorra érkeztek a kéziratok, és menet közben akadt támogató is, így nagy köszönet illeti a Duna-Dráva Nemzeti Park Igazgatóságát és minden egyes munkatársát, akik nélkül sem e sorozat kötetei, sem a Mohács500 nagy programjai nem születtek volna meg. Ugyanez igaz a Janus Pannonius Múzeum és a Szegedi Tudományegyetem heroikus munkát folytató kutatóira, valamint a sorozatot életben tartó Martin Opitz Kiadóra és Bertók Krisztinára, akinek a mottója lehetne a mondás: „a lehetetlent azonnal teljesítjük, a csodákra egy kicsit várni kell”. A Nemzeti Örökség Intézete szintén komoly erőket mozgósított a sorozat érdekében, köszönet érte az ott dolgozóknak.

Mégis elsősorban a szerzőket emelem ki, akik közül sokan évek óta rendületlenül kitartottak egy olyan sorozat terve mellett, amely egy mély metaszetét adja a jelenlegi mohácsi csatával kapcsolatos kutatásoknak. A rögtönzött számvetés szerint öt kötet több mint száz tanulmánya reprezentálja ezt az eredményt, és bár jóslásokba nem illik bocsátkozni, valószínű, hogy ennek köszönhetően már másképp fogunk gondolkodni és beszélni a mohácsi csatáról, mint eddig, ami reményre ad okot. Végezetül pedig köszönetet mondunk az Olvasónak, aki kézbe fogta, elolvasta, véleményt mondott s továbbgondolta a kötetben megfogalmazottakat.

Varga Szabolcs

HINDI BABA JÖVENDŐLÉSE SZULEJMÁN SZULTÁN GYŐZELMÉRŐL A MOHÁCSI CSATÁBAN: LEGENDA ÉS VALÓSÁG*

FÓTI MIKLÓS**

A török utazó, Evlia Cselebi 1663–1664-ben felkereste a valkóvári (ma Vukovar, Horvátország) derviskolostort, és festői leírást adott a helyszínről. Látogatása transzcendens élményt jelentett számára, amely nyilvánvalóan mély hatást gyakorolt rá. Evlia állítása szerint Hindi baba előre megjósolta II. Lajos király halálát és I. Szulejmán szultán győzelmét a mohácsi csata előtt, és ezzel az oszmán hódítás fordulópontját egy mitikus narratívába helyezte. A szöveg a leírás hitelességét a valkóvári dervisközösségekre vonatkozó, a 16. századból fennmaradt oszmán defterek adatainak segítségével vizsgálja. Megerősítést nyert, hogy a helyi kolostort 1546-ban Ferhád dede, majd 1569-ben Gavsi dede vezette, míg Hindi baba intézménye csak 1579-ben tűnik fel az iratokban. A kutatás kimutatta, hogy a „Hindi” nem egy konkrét személyt jelölt, hanem az indiai eredetű dervisekhez tartozó kolostorok hálózatát nevezték így az Oszmán Birodalom egészében. Ezen tények alapján Hindi babát Evlia elbeszélésének fiktív alakjának, a mohácsi csatában aratott győzelemről szóló jövendölését pedig legendának tekintjük.

KULCSSZAVAK: Evliya Çelebi utazásai, szúfizmus, dervisközösségek, Valkó vármegye, hódoltság

A híres török utazó, Evlia Cselebi a birodalom hódoltsági határvidékére tartva többször is meglátogatott Valkóváron (ma Vukovar, Horvátország) egy derviskolostort, amely spirituálisan meghatározó élmény volt számára és láthatóan komoly hatást gyakorolt rá. Hindi babáról, a kolostor névadójáról Evlia meglehetősen biztosan kijelenti, hogy megjósolta Lajos király halálát és Szulejmán szultán győzelmét a mohácsi csata előtt, és ezzel mitikus környezetbe emeli a török térnyerés meghatározó eseményét. Hasonló jóslatok és hiedelmek kötődtek a másik oldalon II. Lajos király tragikus halálához is. A mohácsi tragédiával kapcsolatos népmesei, mondai elemek visszatérő motívuma lett a király halálát előrevetítő jóslat. Szerémi György jegyezte le, hogy egy Menyhért nevű csillagjós megjósolta

az uralkodó halálát, ezért jobbnak látta, ha az nem megy háborúba, de a jóslatát mutató papírt rossz előjelnek tekintették és a király elől elrejtették.¹ Az emlékezetpolitika szempontjából fontos török történet valóságtartalmát eddig nem vizsgálta történettudományunk. Evlijára alapozva a szerémségi és szlavóniai régió horvát kutatói Hindi baba mint valós személy létezését elfogadták, és éppen ezért 1530 körülre becsülték a valkóvári dervisközösség megjelenését.² Egy olasz forrás alapján úgy tűnik, hogy 1529 áprilisában még nem rendelkezett török várórséggel a Valkó (Vuka) folyó torkolatánál fekvő vár.³ A dervisekről jól ismert, hogy részt vettek a hadjáratokban, és nemcsak a hitharcra (*gaza*) buzdítottak, de maguk is igen harciasak voltak, a bektasik felszereltségéhez tartozott például egy

* Ez a tanulmány az NKFIH–OTKA K 132609, valamint ADVANCED 149648 sz. projektek (A magyarországi hódoltság és hódoltsági peremvidék kataszteri iratainak [tapu-defter] feldolgozása. II–III.) támogatásával készült.

** ELTE HTK Történettudományi Kutatóintézet, Turkológiai osztály, foti.miklos@abtk.hu

¹ FARKAS 2000. 460–461; VESZPRÉMY 2024. 91–104.

² MOAČANIN 2001. 89; RATKOVČIĆ 2014. 56.

³ ÖStA, HHStA, Türkei I. Karton 1. Konv.4. 1529 fol. 19–26. Bár a forrás a Duna menti oszmán helyőrségeket írta össze Újlaktól (ma Ilok, Horvátország) Nikápolyig, Ilok után azonban a tőle nyugatra fekvő, Voćin (a középkori Atya) őrsége következik, az innen 25 km-re fekvő Valkóvárt viszont már nem említi a forrás. Valkóvár Mohács utáni sorsáról annyit tudunk, hogy 1527 tavaszán Beriszló István Cserni Jovánnal összefogva visszafoglalta a töröktől. Ezután egy ideig üresen állhatott. BARTA 1994. 96.

hosszúnyelű harci bárd (*teber*).⁴ Így Evlia története, miszerint Hindi részt vett Szulejmán oldalán a hadjáratban, ebből a szempontból hitelesnek tűnik. Sejh Muszlihuddinról, aki a szerémségi szerzetesek legnagyobb tiszteletnek örvendő vezetője volt, feljegyezték, hogy szávaszentdemeteri (Sremska Mitrovica, Szerbia) otthonából dervistársaival együtt megjelent Gyula, majd Szigetvár 1566. évi ostrománál, és e dervisek lelkesítő jelenléte segítette győzelemre vinni a hadjáratot.⁵ Ennek a Muszlihuddinnak a létezését a szerémi szandzsák defterei is visszaigazolták: 1569-ben Mitrovica városában Veli bég dzsámija negyedének első számú polgárát Mevlána Sejh Muszlihuddinnek hívták.⁶ Egyik tanítványa, Sejh Velí Tamisvári Temesvár ostromában kisebb katonai csapattest tisztjeként, odabasiként vett részt.⁷ Egy másik Sejh Muszlihuddint, aki Núreddin fia volt, Szulejmán szultán maga mellé vette az 1566. évi szigetvári hadjáratban, a hitharc szellemi vezetőjévé tette, sőt egyesek szerint ez esetben is egy álom ösztönözte a szultáni hadjárat megindítását.⁸ Abban sincsen semmi különös, hogy Hindi – beszédes neve alapján – igencsak távolról, Indiából származott (*Hindistan* ’India’). A Közép-Ázsiából és még távolabbról a hódoltságba került derviseknek se szeri, se száma: csak egyetlen példaként ragadjuk ki azt a Sejh Mahmúd el-Buhárit, aki Buharából érkezett és Temesváron telepedett le.⁹

Bár Evlia történetei sokszor alapulnak fikción, egyesek – így George F. Cushing – egyenesen Münchhausen báró riválisának tekintik a török utazót,¹⁰ ez meglehetősen egyoldalú kép: Evliját

kritikával kell olvasni, számos leírásáról, beszámolójáról bizonyítható, hogy valóságon alapul és így értékes forrása a történetírásnak. Ez bizonyosodott be például a témánk szempontjából is lényeges Medzsnún baba rendje esetében, a Duna menti főúton alig 20–25 kilométerrel keletebbre, az egykori Valkó vármegye szélén: Medzsnún zarándokhelyét Evlia Ilokot elhagyva látogatta meg, és bizony Medzsnún derviseinek létezését Vukovár és Ilok között több ponton is visszaigazolták a szerémi szandzsák tahrir defterei (szandzsákösszeírások).¹¹ Jelen tanulmányban azt vizsgáljuk meg, hogy Hindi baba kolostoráról mit árulnak el elsődleges forrásaink, a török defterek, és ezek alapján fogjuk értékelni Evlia élénk leírását a dervis mohácsi proféciájáról. Ugyanakkor nem célunk Hindi baba kolostorának pontos topográfiai rekonstrukciója, illetve a török uralom utáni sorsának követése, tudomásunk szerint horvát részről ez irányban kutatások folynak.¹²

Evlia részletekben gazdag beszámolóját Hindi baba kolostorában tett látogatásáról annál az utazásánál találjuk, amikor 1663 nyarán Belgrádból indult útnak, majd a Szerémségen végigutazva Zemun (Zimony), Mitrovica, Tovarnik (Tárnok) és Szotin (Szata) érintésével érkezett Valkóvárra. A város bejárása után megemlítette, hogy „*összesen egy indiai kolostora (tekke-i Hindiyan) van, a híd túlsó főjénél, de medresze (vallási iskola) és imáret (közkonyha) nem tartozik hozzá*”.¹³ A híd a városnál a Dunába ömlő Vuka folyót ívelte át, vagyis a kolostor a városon kívül, a várral szemben helyezkedett el, ezen haladt át a Budára tartó főútvonal forgalma (1–3. kép).¹⁴

⁴ ÁGOSTON–SUDÁR 2002. 34–35.

⁵ MÜNIRI-I BELGRÁDI fol. 86v–88r. Münirí állítólag maga is szávaszentdemeteri születésű volt, egy időre azonban Belgrádba kényszerült menekülni.

⁶ BOA TTd 549. 103r.

⁷ MÜNIRI-I BELGRÁDI fol. 102r.

⁸ VASSAF 2006. III. 228; MÜNIRI-I BELGRÁDI fol. 113r–114r; CLAYER 1994. *passim*.

⁹ MÜNIRI-I BELGRÁDI fol. 101r–101v.

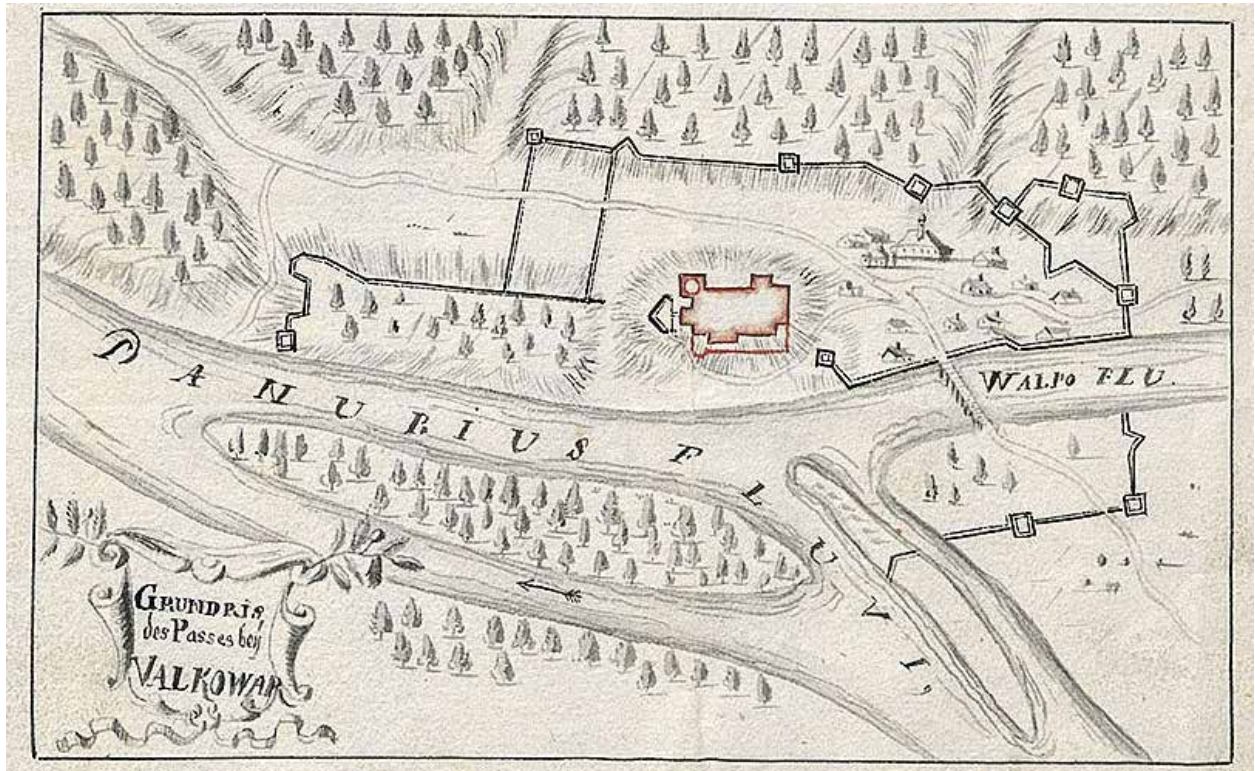
¹⁰ A magyar történetírás hozzáállását leginkább Szekfü Gyula „kútfőkritikai tanulmánya” határozta meg, amelyben kétségbe vonta Evlia hitelességét és használhatóságát. KARÁCSON 1916. 1–63.

¹¹ FÓTI–DEMETER 2025. Hasonló példaként ld. az iloki temető régészeti feltárását, amely Evlia leírásából is ismert volt. RIMPF–NOVAK 2020. 239–260.

¹² KARAČ 2024.

¹³ „...ve cümle bir ‘aded tekye-i Hindiyanıdır kim cisrin karşu başında, amma medrese ve ‘imaretleri yokdur’”. DAĞLI–KAHRAMAN 2002. 102. Az alábbiakban szereplő idézetekben igyekeztünk egyszerűsíteni, néhol rövidíteni a szöveget, kerülni Evlia felesleges szóismétléseit, jelzőit, ugyanakkor a modern török kiadás átírásában szereplő néhány hibát javítottuk.

¹⁴ A kolostor fekvését mutató legjobb térképet Moaçanin publikálta (Landesarchiv Karlsruhe, jelzet nélkül). MOAČANIN 2001. 185. A gyűjteményben Vukovár további fontos ábrázolásai lelhetők fel (1–3. kép). Generallandesarchiv Karlsruhe Hfk Pläne G 185 rot:

1. kép. Vukovár a Vuka folyó átkelőhelyével
Fig. 1. Vukovar with the crossing on the Vuka river

Evliya tudni vélte, hogy a hidat 1526. augusztus 20-án Szulejmán szultán parancsára Ibrahim nagyvezír emelte, amikor Eszék ellen ment, és ekkor három nappal és éjszaka alatt készült el.¹⁵ Karbantartásáról is Ibrahim pasa kegyes alapítványa (vakf) gondoskodik. Ezt követően tér rá a tanulmányunk fókuszában álló látogatására a szent helyen: „Hindi baba sírjának zarándokhelye: e híd szemközti oldala főjénél az Édenkerthez hasonlatos szőlős, kertekkel teli, rózsas- és virágoskertes, valamint madarakban bővelkedő pázsitos kiránduló- és pihenőhely van, a próféta

családjából származó Hindi baba tekkéje – Allah tegye szentté titkát –, aki egy nagy szultán.¹⁶ A szárazon és vízen utazók és a jövő-menő zarándokok mind-egyike számára vendégházul szolgál e kolostor, mely szabadon rendelkezésükre áll. Csekélységem sem az előkelők valamelyikénél, hanem e kolostornál tiszteletemet téve vendégeskedtem, ahol az egybegyűlt szegény-néppel társalogtunk...”¹⁷ Az esti közös ima után pedig álmodt: „Igazitű szolgád álmának magyarázata: álmomban látom, hogy egy közép-termetű, barnás bőrű¹⁸ ember üdvözöl. Tudtam, hogy

Prospect der Festung Valkowar/Grundris des Passes bey Valkowar, 17. század második fele; Hfk Pläne La 28 rot: Descriptione del campo di Bokwar, 1716.

¹⁵ Szulejmán naplói szerint valójában már augusztus 12-én Vukovára ért a sereg. A Vuka folyón történő átkelésről nem tesznek említést. THURY 1893. 312; FODOR 2020. 243. 1555-ben az Isztambulból hazafelé tartó Dernschwam egy ötszáz lépésnyi öreg fahidat látott, amiről azt mondják a helyiek, hogy Perényi Péter készítette a töröknek, amikor Bécs vagy Kőszeg ellen vonultak. DERNSCHWAM 1984. 490.

¹⁶ Szultán itt a dervisekre alkalmazott tiszteleti cím, szinonimája a baba és a dede szavaknak.

¹⁷ „Ziyaretgah-i merkad-i aşıyan-i Hindi Baba: Bu cisrin karşu canibi başında hadika-i ravza-i rdvan-misal bag u bagçe ve gül [ü] gülistan ve murgzar u çemenistanlı bir mesiregah u teferrucgah-i asitane-i Al-i Aba tekye-i Hindi Baba – kuddise sirruhu – bir ulu sultandır. Cemi’i seyrehan-i berr ü bihar ve ayende vü revendegan-i ehl-i züvvarın mihman-saray-i hankahlarıdır kim hane-i bi-minnetdir. Hakir dahi a ‘yandan bir yere konmayup bu dergaha yüz sürüp mihman olup cem ‘i fakr u fukara erenleriyle can sohbetleri edüp ‘ala ma kasemallah bir kebabı hora geçirüp ruh-i ‘aziz için gülbang-i Nebi çeküp ru[h]-i ‘aziz için bir Yasin-i şerife tilavet etdik.” DAĞLI-KAHRAMAN 2002. 102.

¹⁸ Szó szerint etiópot jelent a Habeşi szó, de itt nyilván a dervis külső megjelenésére céloz Evliya.

2. kép. Vukovár látképe a 17. században
Fig. 2. View of Vukovar in the 17th century

ő az ásitáne¹⁹ ura, Hindi baba. Amikor viszonoztam köszöntését azt kegyeskedett mondani, hogy 'Fiam, ha Allah is úgy akarja egészségben eljutva hitharcot vívsz, majd épségben hazatérsz, de egy szolgálodat és négy lovadat a hitetlenek elfogják, míg te megmenekülsz, majd Isten újra kegyes lesz hozzád és a német tartományokban sokat fogsz utazni' – amikor így szólt rögvést felébredtem, a szívem kalapált, a gondolataim cikáztak.²⁰ Evlia a dervis túlvilági üzenetét a *Fatiha* elmondásával (a Korán első és legkülönlegesebb szúrája, azaz fejezete) viszonozta, majd egy

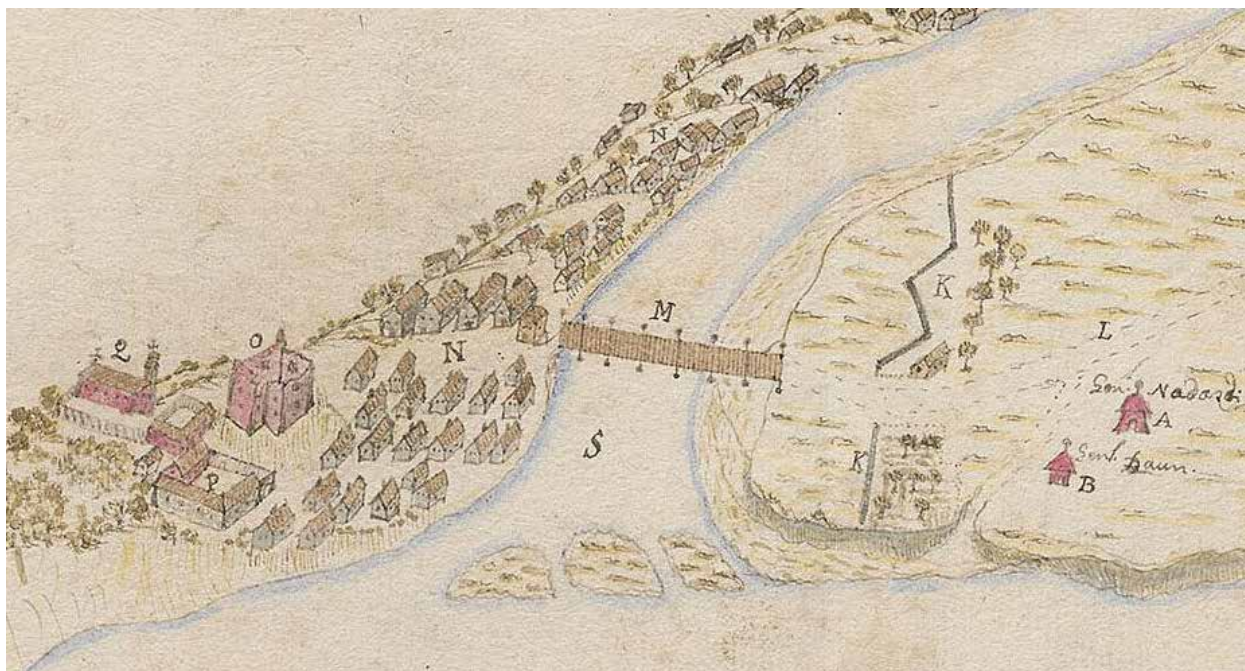
áldozati állatot vágatott le a fogadó szegényei részére, s így folytatja: „Ez a Hindi baba Szulejmán hánnal jelen volt a mohácsi hitharcban, a hódításban és a győzelemben részt vett és e Hindi baba hetven nappal korábban Szulejmán hánnak megjósolta Lajos király halálát, valamint hét király vereségét és kétszázezer²¹ hitetlen elpusztítását; amikor pedig az a maga idejében bekövetkezett, a hódítás után Szulejmán hán e kolostor helyét Hindi babának ajándékozta, aki [most] itt van eltemetve. Még életében számos csodás cselekedete nyilvánult meg. Allah tegye szentté titkát.”²²

¹⁹ Evlia a kolostor szó szinte mindegyik szinonimáját használta az épületre (*asitane, dergah, tekke, zaviye, hankah*). Ez megnehezíti a kutatók dolgát, hiszen a szakirodalom igyekszik a terminusok közti különbségek meghatározására. Így a zaviyét rendszerint kisebb kolostornak tekintik, amely az anyakolostorhoz képest szűkebb jogosultságokkal bírt.

²⁰ „Der beyan-i rü'ya-yi salih-i hakim: Der hal-i menammda görürüm ki bir orta boylu Habeşi adem selam verdi. Bildim ki asitane sahibi Hindi Babadır. 'Aleyk aldığımdaya buyurdular kim, »insaallah ogul, sihatle varır gaza edersin ve salimin vatanına gelirsin, amma bir köleni ve dör[d] atın kafır olup sen halas olursun, amma yine Huda sana ihsanlar edüp diyar-i Alaman'da çok seyahat edersin« dedikde heman habdan bidar olup yüregim deprenüp aklım başımdan gideyazdı.” DAĞLI-KAHRAMAN 2002. 102–103.

²¹ A keresztény oldal emberi veszteségeiről egy török veszteséglista 80 000 hitetlen halálát említi. FODOR-MÉRCZ 2024. 63. Ld. ugyanitt a 3. táblázatot a mohácsi hadjárat magyar veszteségeiről különböző keresztény és török források szerint. FODOR-MÉRCZ 2024. 76–78.

²² „Bu Hindi Baba, Süleyman Han ile Mohaç gazasında bile olup feth ü nusret olmuş ve Lagoş (recte: Layoş) kralın mürd olacağını ve yedi kral münhedim olup iki kerre yüz bin küffar kırılacağını Hindi Baba yetmiş gün evvel Süleyman Han'a tebşir edüp yine vakt-i sa'atiyle eyle vaki' olup ba'de'l-feth Süleyman Han, Hindi Baba'ya bu asitane yerin ihsan edüp anda medfundur. Hal-i hayatlarında çok keramatları zahir ü bahir olmuşdur. Kudde sırıhu'l-aziz.” DAĞLI-KAHRAMAN 2002. 103.

3.kép. Vukovár a keresztény sereg táborával 1716-ban
 Fig. 3. Vukovar with the position of the Christian army in 1716

Fontos kiemelni, hogy Evliánál az is kiderült, hogy a sír és a kolostor egy helyen található.

Evliá előtt néhány évtizeddel egy másik utazó, a jezsuita Bartol Kašić (Bartholomaeus Cassius) is leírta a valkóvári remetékkel való találkozását, ez azonban semmilyen tekintetben sem könnyíti meg dolgunkat, sőt még talányosabbá teszi a Vuka hídfőjénél tanyát vert dervisrend kérdéskörét. Kašić 1612–1613-ban magát kereskedőnek álcázva utazta be az Oszmán Birodalom több észak-balkáni szandzsákját, így járt Boszniában, Szerbiában és Szlavóniában is. Utóbbi vidéken járva kísérőjével látogatást tettek Vukováron, ahol megtekintették az erődöt, amely szerinte egy dombon áll, lábánál pedig egy karavánszeráj található, amelyet az utazók éjjel-nappal szabadon igénybe vehetnek. Nyíltávolságban folyik tőle a Duna. Ebbe ömlik bele a Vuka folyó, egy nagy fahíd alatt. Kašić és kísérője e hídnál találkozott néhány Szent Ilija (Illés, Elijah, törökösen Ilyas) után elnevezett remetével, akik török szokás szerint éltek, fehér vászonruhába és köpenybe öltözve, és itt egy

kert közepén emelt kunyhóban különféle babonák fejtésével, varázslással és jóslásokkal foglalkoztak. Kašić kísérője törökül és illírül beszélt az egyik vénnel, aki nagyon kedvesen válaszolt minden kérdésére, és mesélt neki különféle csodákról, meg egy jóslatról.²³ A helyszín csakugyan Hindi baba kolostorára enged következtetni, hiszen földrajzi tekintetben teljesen egybeesik az Evliá által nyújtott képpel, ezért a szakirodalom a remetéket azonosnak tartotta a török utazónál szereplő Hindi tekke derviseivel.²⁴ A leírás azonban egyáltalán nem egyértelmű, és kérdéseket vet fel abban a tekintetben, hogy a remeték tényleg dervisek voltak-e, és ha igen, akkor Hindi baba kolostorához tartoztak-e. A kérdés további vizsgálatának – ami nem képezi e tanulmány tárgyát – arra érdemes fókuszálnia, hogy Vukovár keleti szomszédságában, Opatovac falu külterületén az Osztrák–Magyar Monarchia harmadik katonai felmérésének térképszelvényén egy St. Élias kápolnát jelző felirat található,²⁵ ráadásul éppen ebben a faluban a török defterek szerint az előbbieken már említett Medzsnún baba

²³ VANINO 1940. 52.

²⁴ MOAČANIN 2006. 171; RATKOVIĆ 2014. 57–58. A tanulmányok szerint nincs ellentmondás Hindi baba és Szent Ilija azonosságát tekintetében: mindez a boszniai iszlámban meglévő szinkretizmussal magyarázható.

²⁵ Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténeti Térképtárának gyűjteménye, HM HIM BIXa 397 jelzet alatt, valamint hozzáférhető online: <https://maps.arcanum.com/hu/> (lekérdezés ideje: 2025. 11. 03.)

derviseinek jelenlétéről és gazdálkodásáról tudunk.²⁶ Ezenkívül a középkori Valkó vármegyében meglehetősen elterjedt volt a Szent Illye toponímia, Csánki Dezső történeti földrajzi adattára négy ilyen településről tud a vármegyében.²⁷ A Kašić által említett remeték tehát származhattak akár ezen helyek egyikéről, de lehettek egyszerűen a fogadóként működő kolostor lakói vagy látogatói is.

Az utazók leírásainál jóval megbízhatóbb és gazdagabb forrásaink azok a török defterek, amelyek a budai vilájet 1541-ben történő felállítását követően, az oszmán közigazgatás kiépítése után keletkeztek, és szisztematikusan számba vették egy-egy terület helységeit, jövedelemforrásait, adózóit, és ezeket az összeírásokat pedig meghatározott időközönként megismételték a 16. század végéig. A mohácsi csata-vesztést követően éppen két évtized telt el, amikor 1546-ban az új vilájet első összeírás-sorozatát elkészítették, és amelyre a későbbiekben mint Halil bég deftereiként hivatkoztak.²⁸ A szerémi szandzsák első, bár keltezetlen deftere is ekkor készülhetett el, amelyben Valkóvárt náhijeközpontként részletezték, de ekkor még nyoma sincs a későbbi népes muszlim városnak, csupán egyszerű keresztény faluként vették számba.²⁹ Fontosnak tartották hozzáfűzni Valkóvárhoz, hogy az *derbend*,³⁰ azaz forgalmas átkelőhely, nyilván a Budára tartó főútvonal állomáshelye volt. Az ilyen helyeken birodalom szerte úti állomásokat (*menzilhane, han, kervanseray, zavije*) létesítettek. Különösen az utóbbi kifejezés, a *zavije* fontos számunkra, mivel a defterek leginkább ezzel a terminussal hivatkoztak az épületre: alapjelentése szerint kisebb derviskolostort jelent, amely egyben

az utazók szálláshelyeül is szolgált. Három, a Vuka folyón lévő malom török birtokosai mutatják, hogy természetesen rendelkezett muszlim népességgel a település, de ennél az összeírásnál – hasonlóan az általános birodalmi gyakorlathoz – a helyőrséget nem írták név szerint össze. Hindi babának vagy más dervisrend kolostorának nyoma sincs, de ez a kép teljességgel félrevezető: a várost követően mintegy egy tucat falu és számos puszta részletes felmérése után, a náhije összeírásának lezárásaként három pusztát jegyeztek fel, amelyeket „*Valkóvár városában Ferhád kethüda tekkéjének főnöke, Ahad dede, a többi itt lakó dervissel művel, ezért Mehmed pasa őjelessége, a korábbi budai beglerbég részéről tapuba adatott, s ily módon birtokolják...*”³¹ Némileg módosított szöveggel, de egy rétnél is ugyanezt az információt találjuk azzal a különbséggel, hogy itt nem Jahjapasazáde Mehmedtől, a szendrői szandzsák, majd a budai vilájet nagyhatalmú kormányzójától, hanem egy név szerint nem említett iloki vojvodától került a rét a birtokukba a *tapunak* nevezett, a tulajdonjog átruházásakor lerótt illeték megfizetése után, ezenkívül szerepel egy fontos kitétel, miszerint a rét jövedelmét az utazókra kell fordítani. A kolostor névadójának, Ferhád kethüdának a neve egyáltalán nem egy tipikus, derviseknél szokásos név, sokkal inkább egy katona lehetett a vár őrségéből, vagy még inkább a nagyobb javadalombirtokok közül, aki alapítványt hozhatott létre az utazókat befogadó tekke működtetésére. Tisztsége alapján valamely bég vagy pasa jobbkezéként szolgált.³² Elsősorban a tárgyaló régióhoz kötődő, és az előbbiekben említett Mehmed pasa,³³ illetve Kászim pasa

²⁶ FÓTI–DEMETER 2025.

²⁷ CSÁNKI 1894. II. 351.

²⁸ Ez a Halil defterdár egyébként kétszer is szerémi szandzsákbég volt az 1550-es években. FÓTI 2024a. 117–118, 128. Fia Musztafa még nála is szorosabban kötődött a Szerémséghez, évtizedeken át szerémi ziámetbirtokos volt. Ilokon lakott, a róla elnevezett városnegyedben. BOA TTd 571. 18.

²⁹ Némi fogalomzavarral Valkóvár város faluja (*karye-i varoši Valkovar*) formában hivatkoznak rá.

³⁰ BOA TTd 437. 16. Az oszmán birodalom szabados katonaparaszti szervezetébe tartozó derbendzsi alakulatokról, ld. ORHONLU 1967.

³¹ „...nefs-i Valkovarda Ferhad kethüda tekkesinde zaviyedar olan Ahad dede sayir mütemekkin olan dervişler ile zira'at eylemek içün mukaddema Budun beylerbeyisi olan Mehmed paşa hazretlerinden tapulanub tasarruf edermiş...” BOA TTd 437. 23. Az Ahad nevet eddig nem ismertük, de létezését éppen 16. századi bektasi tekkék igazolták vissza. KAYAPINAR 2010. 107. – Ahad dede fiai lagnak Hasköy környékén egy kolostorban. KAYAPINAR 2018. 3–37. – A trákiai Dimetoka–Hasköy vidékén létezett Ahad baba *zavijéja*.

³² Kethüda (elterjedt változatai még: kihája, tihája), jelentése helyettes: pasák, szandzsákbégek és számos más főtisztviselő személyes képviselőjeként intézték megbízójuk ügyeit.

³³ Jahjapasazáde Mehmed és fia „Arszlán bég ekkor szorosan kötődtek a Szerémséghez: családi birtokközpontjuk (çiftlik) a grigovçai (szentgergelyi) náhijében volt. BOA TTd 437. 150: „çiftlik-i Arslan bey veled-i Mehmed paşa der mezra 'a-i Çikasovo; çiftlik-i hazret-i Mehmed paşa mirmiran-i Budin, nahiye-i mezburede Bersadinov nam-i diğer ? ve Kujdinova nam mezra 'alar.”

jöhet számításba.³⁴ Személyét egyelőre nem tudjuk azonosítani, a Ferhád név túlságosan gyakorinak számít: az 1543. évi dunántúli hadjáratban Hüsrev bég kethüdáját Ferhádnak hívták,³⁵ de ismerünk egy Ferhád kethüdát, aki Kászim pasa kíséretéhez tartozott és Lippán hozott létre mecsetet valamikor 1567-et megelőzően. 1567-ben a mecsetjéről elnevezett negyedben lakott.³⁶ Esetében ez ébreszt gyanút, mert korábban baranyai javadalombirtokokkal rendelkezett, és ezt cserélte le 1555-ben a temesvári vilájetben található záimetre.³⁷ Annyi azonban egészen biztosan állítható, hogy ennek a kolostornak még nincs semmiféle kapcsolata az indiai kötődésű dervisekkel. Valószínűleg sokféle irányzatot követő dervis sereglett ide az új hódítások vonzásában.

Sajnálatos módon, ezt követően meglehetősen huzamos ideig, mintegy két évtizeden át nem írták össze Valkóvárt. Az ötvenes évek közepe táján készült ugyan egy töredékes tahrir defter, de ez nem tartalmazza a várost, így a dervisrendek terjeszkedésére, illetve a bekövetkezett változásokra sem látunk rá. Legközelebb csak 1569-ben írták össze részletesen a szerémi szandzsákot,³⁸ és ekkor az előbb említett Ferhád kethüdának nyoma veszett – talán tényleg Lippára költözött –, de Hindi baba követőiről sem esik szó. Valkóvár az eltelt több mint két évtized alatt népes kaszabává vált, azaz birodalom szerte tipikusnak mondható oszmán város lett, muszlim városnegyedekkel (*mahalle*). Most

egy Gavszi dede a helyi dervisközösség első embere: többnyire Mevláná Gavszi-ként hivatkoznak rá (*mevlana`mi urunk`*; szúfi szentek és a kádik tiszteleti címe), és a Kurt bin Júszufról elnevezett negyedben lakott, ahol másfél holdnyi (*dönüm*) szőlővel is rendelkezett,³⁹ azaz bort termelhetett a látogatók és dervisei részére. „*Gavszi dede zaviyēja földjét*”, azaz a kolostor telkét viszont Valkóvár első, ezért nyilván centrális negyedében, a Mehmed bin Iljász mahallében jegyezték be (*zemin-i zaviye-i Gavszi dede, dönüm 2*).⁴⁰ Egy hold 919 négyzetmétert jelentett, így a két *dönüm* parcella elég jelentékeny volt, kérdés, hogy egyáltalán a központban volt-e, vagy csak ide írták be. Ezenkívül még több réttel is rendelkeztek a dervisek: Bokovci⁴¹ pusztán, a város közelében található „*a valkóvári derviskolostor rétje, melyet Gavszi dede birtokol. Hozzávetőlegesen harminc szekeres réttel, s mivel a régi defterbe be volt jegyezve, ezért jövedelme ismét az említett zaviyében megszálló jövő-menő utazókra fordíttassék [feltételével] az új uralkodói defterbe bejegyeztetett.*”⁴² Ugyanitt, valamint Bogdanovci⁴³ falunál jegyezték be Mevláná Semszettin réttjét is, aki nyilván ugyanennek a kolostornak lehetett egy másik szerzetese.⁴⁴ Gazdálkodásuk szempontjából érdekes, hogy Semszettinnek ezen kívül volt még egy másik réttje, egy Gradina⁴⁵ nevű helyen, ahol diófákkal rendelkezett, és ezek termésével üzlethelhetett.⁴⁶ Talán hasonlóan élelmes vállalkozó

³⁴ Kászim pasa pályája kezdetén iloki vojvoda volt, majd a közeli Eszéken rendezkedett be. DÁVID 1995. 53–66; DÁVID 1996. 41–56.

³⁵ THURY 1896. 353.

³⁶ BOA TTd 457. 12.

³⁷ DÁVID 2005. 340; ÖStA Krafft 284. 237v (vagy 238. felvétel); BOA TTd 356. 13 (Ferhád vojvodának nevezi a timár defter).

³⁸ A szandzsák timár deftere, amelyet a keltezetlen tahrir defter után és az alapján állítottak össze, 1569. december 13-i dátumot tartalmaz, vagyis az összeírás közvetlenül ezen dátumot megelőzően keletkezhetett. BOA A.DFed 46. I. A Szerémség összeírásaira és e defterek keltezési problémaira ld. FÓTI 2024b. 141–168.

³⁹ MCGOWAN 1983. 132.

⁴⁰ MCGOWAN 1983. 127.

⁴¹ Középkori Bakovc. CSÁNKI 1894. II. 292. Ezt a pusztát említették 1546-ban is Ferhád kethüdá tekkéjével kapcsolatban.

⁴² MCGOWAN 1983. 136. „...*çayır-i dervišan-i zaviye-i Valkovar ki Mevlana Gavszi zapteder. Tahminen otuz`arabalık çayır olup defter-i`atikte mukayyet bulunmagın geri zaviye-i mezburede konan ayende ve revendeye mahsulü sarf olunmak üzere defter-i cedit-i hakanide kayd olundu.*” Hasonló bejegyzést találtunk még az ivánkovói náhije egyik falujánál, Iszlavkovcinál is: „*çayır-i dervišan-i zaviye-i Valkovar der hudud-i kariye-i mezbure. İki kıta` çayırdır defter-i`atik(te) mukayyed bulunmagın zaviye-i merkumenin zabıtı olan Mevlana Gavsı bıçdırıp zikir olan tekkede konan ayende ve revendeye sarf etmek üzere defter-i cedit-i hakanide kayd olundu.*” MCGOWAN 1983. 478.

⁴³ Középkori Bogdánfalva. CSÁNKI 1894. II. 296.

⁴⁴ MCGOWAN 1983. 136, 150.

⁴⁵ Gradina: az elpusztult településnyomokra, mindenekelőtt templomokra alkalmazott általános megnevezés a Délvidéken. A zombori náhijében például négy Gradina név örízte elpusztult középkori falvak emlékét. FÓTI-PÁNYA 2022.

⁴⁶ „*Çayır-i Gradına ma` escar-i cevız der yed-i Mevlana Şemsettin ve Hüsrev Bosna,`araba 2.*” MCGOWAN 1983. 135.

lehetett, mint az a Hadzsi Mehmed, aki Szíriából került Pozsegára és itt a szelídgesztenye termesztésében látta meg a nagy üzlet lehetőségét.⁴⁷ Mevláná Gavszi egy további földet is művelt a Vodokol⁴⁸ nevű pusztán, amely valahol a Vuka folyónál terült el, a mai városközponttól keletre.⁴⁹ Ugyanerre volt az a Tihalofci⁵⁰ falu, ahol pedig a kolostor kétke-rekű malmát jegyezték be.⁵¹ Valkóvár városának javadalombirtokosa egyébként Kászim szerémi szandzsákbég volt,⁵² aki szinte biztosan támogathatta a hászbirtokán berendezkedett és fontos közfeladatot ellátó derviseket. Tudjuk róla, hogy a Budára tartó út egy másik fontos állomása, Tolna városa érdekében levelet írt a Portára.⁵³ Sőt, 1560-tól ismeretlen ideig ő volt az első mohácsi kapudán, vagyis a Duna baranyai szakaszának flottaparancsnokaként védelmezte a vízi útvonalat, feltehetőleg Valkóvár vidékét is.⁵⁴

Újabb egy évtized múltán írták össze a szerémi szandzsák helységeit, az elkészült defter pedig egyáltalán nem könnyíti meg a történész dolgát. Nemcsak Gavszi dede tűnt el, hanem a derviseinek város körüli gazdálkodására utaló bejegyzések is hiányoznak. Ellenben végre megjelenik Hindi baba és kolostora – Evlia tudósításával összhangban –, amelyet azonban nem Valkóvárhoz jegyezték be, hanem a várostól keletre, a Vuka folyó felsőbb szakaszánál

fekvő Marinci faluhoz (az előbbieken említett Bogdanovci éppen Marinci és Valkóvár között található). Marincinál jónéhány pusztát soroltak fel, majd ezek után áll a következő bejegyzés: „*Hindi baba kolostora Valkóvár kaszaba közelében. Az említett kolostor mivel főútvonalon van, meglehetősen forgalmas és jó elhelyezkedésű helyen található, így az ulemák, az üdvös cselekedetűek és a nagy sejhkek közül jónéhányan ide jöttek és letelepedtek; ezen kívül a szegények gyülekezőhelye lévén, a köztük lévő dervisek a napi ötszöri imát elmondva a padišah boldogsága fenntartásáért imádkoznak, s így az említett kolostor javítása és rendbetétele szükséges és fontos, valamint a szegények, üdvös cselekedetűek és a jövő-menők részére igen hasznos, ezért az említett Marince falu rájái a rendkívüli állami adók és terhek, a nüzül,⁵⁵ dzserehor,⁵⁶ kubikos és egyéb közszolgálatok alóli mentesség feltételével az említett kolostor javítását és rendben tartását egyetértve felvállalták; ezen kívül a Valkóvár kaszaba közelében fekvő hídnak a javítása is teljességgel szükséges lévén, az ezen ügyben érkezett fermánom szerint az előbb leírtak szerint szabados karbantartók legyenek...*”⁵⁷ Ugyanezt a bejegyzést ismétli meg Marinci falu után az 1590-es évek legelején készült, és egyben a szandzsákösszeírások korát lezáró, utolsó tahrír defterünk is.⁵⁸

⁴⁷ MOAČANIN 1994. 171–181.

⁴⁸ Középkori Vadakal. CSÁNKI 1894. II. 360.

⁴⁹ MCGOWAN 1983. 137: „*mezra‘a-i Vodokol der mavera-i nehr-i Vuka der kurb-i Valkovar: ...zemin-i zira‘atgah-i Mevlana Gavszi...*”

⁵⁰ Középkori Tihal, Tehalfalva. CSÁNKI 1894. II. 357. Vodokol mellett feküdt.

⁵¹ MCGOWAN 1983. 139. „*Asyab-i zaviye-i Valkovar, bab 2.*”

⁵² A pénzügyi-közigazgatási adminisztráció szakértője volt. Családi birtokközpontja sem volt messze Valkóvártól: a mohácsi szandzsákban feküdt, jórészt Siklós környékén. Életrajzára ld. FÓTI–SZ. SIMON 2024. 29–50.

⁵³ FÓTI–SZ. SIMON 2024. 37.

⁵⁴ FÓTI–SZ. SIMON 2024. 33–34.

⁵⁵ Hadjáratok alkalmával a katonaság ellátását szolgáló gabona és más termények beszolgáltatásának kötelezettsége, vagy helyette adóval való kiváltása. Az aváriz jellegű állami adók egyikének tekintették. İŞBİLİR 2007. 311–312.

⁵⁶ Katonai kiegészítő alakulat különböző közmunkák elvégzésére (várak, hidak, utak javítása, karbantartása). FODOR 1981. 354–375.

⁵⁷ „*Zaviye-i Hindi baba der kurb-i kasaba-i Valkovar. Zaviye-i merkume tarik-i ‘am üzzerinde gayetle memerr-i nasda ve mahal? ve münasib yerde vaki‘ olmagıla ulema ve suleha ve meşayih-i ‘azamdan niçe kimesneler gelüb konub ve bi‘l-cümle mecma‘-i fukara oldugundan ma‘ada içinde olan dervişleri dahi evkat-i hamse klub du‘a-i devam-i devlet-i padişahiye müdavemet ve iştiğal üzere olduklarıyla zaviye-i mezburenin ta‘mir ve termimi lazım ve mühim ve fukara ve süleha ve ayende ve revedeye enfa‘ olmagın karye-i mezbure Marinçe reayası ‘avarız-i divaniye ve tekalif-i ‘örfiyeden ve nüzül ve çerehor ve kürekçiden ve sayır karakulluklardan {gayrı} mu‘af olmak şartıyla zaviye-i merkumenin ta‘mir ve termimin rızalarıyla ‘uhdelerine aldıklarından gayri kasaba-i Valkovar kurbında vaki‘ olan köprünin merrematına dahi külli ihtiyac vaki‘ olmagın bu babda vürud eden fermán-i ‘alişan mucébince vech-i meşruh üzere mu‘afiyet ile merremetci oldılar.*” BOA TTd 571. 100.

⁵⁸ BOA TTd 673. 51. A szandzsákösszeírások korát lezáró utolsó tahrírról az 1590-es évek legelején ld. FODOR 2018. 236–286.

KÖVETKEZTETÉSEK A DERVESEK VALKÓVÁRI JELENLÉTÉRŐL ÉS SZEREPÉRŐL

Ezek után kíséreljük meg a török defterek adatait értelmezni, illetve összevetni az útleírások adataival. Tanulmányunk alapkérdését, azaz vajon mikor érkezhetett Hindi baba Valkóvárra, egyértelműen megválaszolták a bemutatott források: az ismeretlen rendhez tartozó dervisek valamikor 1546 előtt jelentek meg Valkóváron, de ekkor egy katonára, Ferhád kethüdára létesített számukra tekkét, amely az utazók számára fogadóként szolgált, és a Budával való összeköttetés miatt fontos szerepet birt. A török tartományi adminisztráció, mint a birodalomban mindenhol, kolonizációs erőként tekintett a dervisekre, mivel jelenlétük és tevékenységük előmozdította az új hódítások integrációját az Oszmán Birodalomba.⁵⁹ Így valószínűleg Ferhád előjárója, valamelyik határbég állhatott a háttérben, és ösztönözhetette a létesítmény megalapítását.

Bő két évtizeddel később, Gavszi dede esetében problémát jelent, hogy semmi sem utal arra, hogy kolostora a Vuka folyó túlsó oldalán lenne: a városnegyed, ahová a záviye telkét bejegyezték, valahol a várnál lehetett, itt voltak a névadó Mehmed bin Iljásznak tüzlehelységei (*dekakin*) is. Érdekes, hogy Szokollu Musztafa budai pasa valamikor a hetvenes években karavánszerájt hozott létre a vár mellett, és ehhez kilenc üzlet és egy mecset is tartozott.⁶⁰ (A mecsetet minarettel lásd az 1–2. képen). Erről az úti állomásról viszont se Evlia, sem pedig a jezsuita misszionárius nem tett említést, ugyanakkor az 1716-ban készült rajzokon a vár előterében két nagyobb épületet is ábrázoltak (3. kép), míg a folyó túloldalán csak egy egyszerű parasztházat.

Bár Hindi neve először csak 1578-ban fordul elő, mégis felmerül a kérdés, hogy milyen rendhez

tartozhatott Gavszi dede, és lehetséges-e, hogy a defterek mindkét esetben ugyanarról a kolostorról beszélnek, csak a rendfőnök esetében következett be változás? A muszlim világ talán legismertebb Gavszi nevű sejhje, Muhammad Gavszi Indiában (*Hindistan*) született Gwalior vidékén 1485-ben, és már fiatal korától fogva a settárije rendhez csatlakozott, amely Sejh Abdullah Settári tanait követte.⁶¹ Faleveleken és gyümölcsön élve kereste a hindu jógamesterek társaságát és ismerkedett tanaikkal. Ahmedábádban és Agrában tevékenykedett. Utóbbi helyen halt meg 1563-ban, így ezek alapján semmiképpen sem lehet azonos a szerémségi Gavszival. Az azonban elképzelhető, hogy a valkóvári Mevlána Gavszi – amint azt neve is mutatja – az indiai Gavszi követőjéhez, a gavsziije rendhez tartozott, amely tényleg hindi, azaz indiai gyökerű volt. Egyik értelmezési lehetőségünk tehát az, hogy a Gavszi által felügyelt valkóvári záviye egyike volt az indiai eredetű dervisek hódoltságai kolostorainak, és a későbbiekben – akárcsak más intézményeiket – általános megnevezéssel Hindi baba kolostorának nevezték.

Az Oszmán Birodalomban évszázadokon keresztül egész hálózata működött hindi derviseknek,⁶² több létesítményüket maga Evlia is felkereste, és jó néhány hindi dervissel találkozott. Azak (Azov) várában Hindi baba tekkéjét látogatta meg.⁶³ A Krímfélszigeten Baba Jádígár türbéjének fenntartójaként említ egy Baba Hindit.⁶⁴ A prófécia értelmezése szempontjából pedig fontos az egyik boszniai utazása: amikor Szarajevóból a kanizsai végvidékre tartott harcolni, akkor egyik úti állomásán Hindi Hamza baba kolostoráról emlékezett meg, akinek jövendölését Zvornik várának sikeres megvívásáról

⁵⁹ BARKAN 1942. 279–304.

⁶⁰ Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi D 7000; YILMAZ–GÜNEL 2015. 232. Szokollu Musztafa életrajza határozza meg a karavánszeráj fekvését úgy, hogy az a várnál található. „*Cevahirü'l-menakib*”. MTA Könyvtára, Keleti Gyűjteménye. Török O. 215. Magában a várból is volt imahely, és mivel ez állami fenntartású volt, ezért személyzetének tagjai a javadalomnaplókban is felbukkannak. ÖNB Mxt 571 (mikrofilmplap no. 1261): „*Muslihuiddin, müezzin-i cami-i kale-i Valkovar*” (Muszlihuiddin, a valkóvári vár dzsámijának müezzinje).

⁶¹ NIZAMI 1996. 403–404.

⁶² İŞLEK 2020. A tanulmány áttekinti az Oszmán Birodalom különböző tartományaiban a 15. századtól a modern időkig működött indiai derviskolostorokat, bemutatva azok nevesebb sejhjeit, jövedelemforrásait és fenntartásuk kérdését.

⁶³ DAĞLI–KAHRAMAN–DANKOFF 2003. „*Kale-i Azak – ziyaret-i Hindi baba tekyesi*.”

⁶⁴ DAĞLI–KAHRAMAN–DANKOFF 2003. 240.

a mohácsi történetünkkel állíthatjuk párhuzamba.⁶⁵ Hódoltsági utazásai során Lippán egy híres mártírhaltalt halt sejh sírját, Mehemmed Efendi-i Hindiét kereste fel a várnál, aki eredetileg Agra városából származott, akárcsak az előbb említett Gavsz.⁶⁶ Hindi baba talán legészakibb kolostora Budán lehetett a Tabánban, ahol Szokollu Musztafa kegyes alapítványának alapító okirata említi a pasa mecsetét és karavánszeráját Hindi baba kolostorával szemben.⁶⁷ Lehetséges, hogy a valkói kolostor lehetett az a kibocsátóhely, ahonnan a hindi dervisek Budára költöztek és megalapították újabb kolostorukat. Az azonban egészen biztosan állítható, hogy a valkóvári záviye csak egyike lehetett az indiai kötődésű dervisek intézményeinek, és az itt eltemetett Hindi baba is csupán egy, a tanaikat követő dervis nyughelye lehetett, aki talán a záviye korábbi előjárója volt, és semmiképpen sem egy konkrét Hindi nevű személy. Evlia természetesen maga is tisztában lehetett e ténnyel, hiszen utazásai során a birodalom távoli pontjain többször beszél Hindi baba sírjának vagy zarándokhelyének felkereséséről: így az előbb említett Azak váránál Hindi tekkéjéhez azt is hozzáfűzte, hogy „sírja itt található”.⁶⁸ Az anatóliai Jenisehir városában a várkapun belül, a hánnal, tehát a vendégfogadóval kapcsolatban említi Hindi baba zarándokhelyét (*ziyaretgah*), amely szóhasználatában

általában sírt jelentett.⁶⁹ Azt is érdemes hozzáfűzni, hogy Evlia állandó útítársát éppen Hindi baba Manszúrnak nevezték, akiről többször megemlékezett utazásai során.⁷⁰ Ő talán a hindi kolostorok egyikének növendéke volt, és alighanem egyik fő forrása az indiai dervisek vonatkozásában.

Hindi baba Evlia számára egy olyan, az egész birodalomban jelen lévő szúfi misztikus lehetett, akinek csodás közbenjárásában nehéz helyzetében hinni tudott. Evlia nem konstruált semmilyen mitikus kerettörténetet, talán a helyiek körében elterjedt mondát osztott meg a dervis Mohács előtti jövendöléséről, kizárólag személyes boldogulását tartotta szem előtt: 1664-ben a felső-magyarországi harcok színterén kellett helyt állnia, és ehhez keresett spirituális támogatást. A hadjárat során, amikor az Újvár körül kibontakozott összecsapásoknál sátraikat az ellenség erős ágyútűz alá vette, a szétszaggatott sátrakról Evlijának Hindi baba köpenyei jutottak eszébe, azaz a dervisek viseltes, szakadt ruházata.⁷¹ Később, a Dzsigerdelen (Párkány/Štúrovo) melletti síkságon vívott ütközet után újra felidézte az álomnak a saját sorsa alakulására vonatkozó részét. A prófécia megvalósult: Evlia nemcsak épségben tért vissza, de bátorságáért a nagyvezirtől 50 kurust, 20 aranyat és egy magyar lovat is kapott.⁷² Hazafelé pedig újra a valkóvári záviyében szállt meg.⁷³

⁶⁵ DAĞLI-KAHRAMAN 2002. 288: „Azon útiállomások leírása, melyeket Boszna Szerájából [Szarajevó] a Kanizsa melletti Jenikala hitharcára igyekezve kerestem fel: ...Konevik [Konjevići] falu: száz hánényi virágzó muszlim falu, amely a próféta családjából származók tekkéjének zarándokhelye, azaz a szentek szentje, Hindi Hamza baba ásitánéja, e faluban egy magas hegy lábánál található kőépület, a dervisek hánkáhja, amelynek mostanság hetven főnyi hindi, üzbég, bektasi, kalenderi, semsi és jeszevi dervisei vannak. Hamza baba Szultán Mehmed hán társa volt, Zvornik várának ostromában részt vett... Megjósolta, hogy Szaffer hónap tizenhetedik napján vasárnap délután, ötödik nekifutásra a vár el lesz foglalva.” „Şehr-i Bosna-sarayından Kanije kurbunda Yenikala gazasında gitdigimiz menazilleri beyan eder: ... Karye-i Konevik: yüz haneli mamur müselman köyüdür kim bir ziyaretgah-i tekye-i al-i aba, yani kutbu'l-aktab Hindi Hamza Baba asitanesi bu köyde bir sivri dag başında kargir bina bir hankah-i dervişandır kim hala yetmiş seksen kadar Hindi ve Özbek ve Bektaşi ve Kalenderi ve Şemsi ve Yesevi fukaraları var. – Hamza Baba Sultan Mehmed Han musahibi kal'a-i İzvornik muhasarasında mevcud bulunub... Mah-i Saferin on yedinci bazar gün bade'z-zuhr beşinci? derecede kal'a feth olur deyü tebşir etdikde...”

⁶⁶ „Ziyaret-i eş-şeyhü'ş-şerif Mehemmed Efendi-i Hindi: Hak-i pak-i Hind'de şehr-i Agraludur kim galat-i meşhuru Egredir.” DAĞLI-KAHRAMAN–SEZGIN 2003. 204. Mehmed a mogulok egy vereségét követően a Szafavida Perzsiába menekült, majd onnan az Oszmán Birodalomba, végül Lippán telepedett le, és itt is halt meg. SUDÁR 2008. 235; ÁGOSTON–SUDÁR 2002. 49–50.

⁶⁷ SUDÁR 2014. 223–224; SUDÁR 2008. 233, 235.

⁶⁸ DAĞLI-KAHRAMAN–DANKOFF 2003. 332.

⁶⁹ KAHRAMAN–DAĞLI III/1. 326. Erzurumban ennél szűkszávúbban, tömören csupán „Hindi baba szultán”-ról emlékezett meg. Hindi nevéhez itt a szúfi szentek mindkét tiszteleti címét (baba és szultán) hozzátette. DAĞLI-KAHRAMAN 2005. I/1. 250.

⁷⁰ DAĞLI-KAHRAMAN–DANKOFF 2003. 125, 303, 327.

⁷¹ DAĞLI-KAHRAMAN 2002. 189: „cadırlarımız Hindi Baba hırkalarına döndü”.

⁷² DAĞLI-KAHRAMAN 2002. 183.

⁷³ „A valkóvári vár útiállomása: Itt a hidfőjénél meglátogattam Hindi baba szultánt, mivel amikor a [hadjáratra] mentem ez a szultán megjelenve nekem azt mondta: 'épségben és zsákmányokkal megrakodva újra vissza fogsz térni.'” „Menzil-i kal'a-i Valkovar: Bunda cisir başındaki Hindi Baba Sultan'ı ziyaret etdim, zira mukaddema [sefere] giderken bu sultan vakı'ama girüp „Salimin ü ganimin yine gelüp vasıl olursun” buyurmuşlardı.” DAĞLI-KAHRAMAN 2002. 234. Ezt követően még egy harmadik

A defterekből az tűnik ki, hogy mind a három valkóvári záviye (Ferahád kethüdá, Mevlána Gavszi, végül Hindi baba kolostora) alapvető funkciója az utazók elszállásolása volt, és nem olyan központjai a szúfiknak, ahová egy-egy messze földön híres tanító miatt érkeztek a dervisek. A budai vilájet délvidéke mágnesként vonzotta az iszlám misztikusait, a legnagyobb hírnévre szert tett mesterüket a Száva partján, Mitrovicán találjuk: itt élt az a nagy sejh, Muszlihuddin, akinek a távolról érkezett dervisek tanítványaiul szegődtek egy időre, majd tovább vándoroltak a hódoltság irányába, és újabb kolostorokat kerestek fel. Ez lehet a magyarázata, hogy Hindi (és Medzsnún baba) egyáltalán nem szerepel a szerémségi miszticizmus tekintetében jól értesült Müniri művében. Ezekben hiányzott a karizmatikus, misztikus életművet hagyó vezető, csupán egyszerű fogadók voltak. Ugyanakkor Hindi baba záviijét egyáltalán nem úgy kell elképzelni, hogy ott kizárólag indiai dervisek éltek volna: gyűjtőpontja lehetett az utazó derviseknek, ahol a különböző vagy éppen rokon szúfi irányzatok képviselői egyaránt megfértek egy-egy kolostorban. Ezt számos helyen világosan mutatja a *Seyahatname*, így például az előbbieken említett Hindi Hamza baba létesítményében „hetven hindi, üzbég, bektasi, kalenteri, semsi és jeszevi” dervis tartózkodott. Ha netán kételkednénk is Evlia szavai pontosságában,

az mindenképp elfogadható, hogy a sokszínűség jellemezte a helyet. Egy másik Hindi baba kolostorában, amely Kréta fővárosában, Kandijében volt, a halveti rend gülseni ágába tartozó dervisekről értesülünk.⁷⁴

Bár kutatómunkánk így nem a mohácsi csata emlékezetének erős gyökereit tárta fel, Hindi nevű dervis részvételét a csatában nem támogatják a bemutatott tények, Evlia 17. századi beszámolóját Hindi baba kolostorának és derviseinek létezéséről azonban visszaigazolták a defterek adatai. E forráscsoport feldolgozásával egy olyan esettanulmány született, amely a Magyar Királyság felbomlása után a kultúrtáj néhány évtized alatti gyökeres átalakulását mutatta meg, és az oszmán civilizáció, mindekelőtt az iszlamizáció gyors térnyerését Valkóvár és környezete példáján.⁷⁵ A kolostorok és a szúfik sírjai a hozzájuk kötődő csodák és legendák által megszentelték a tájat, és azon szellemi kapcsokat gyarapították, amelyek erősítették a hódítók személyes kötődését a meghódított földhöz.⁷⁶ A Délvidék kutatója számára leginkább az a szembeötlő, hogy mennyire aszimmetrikusan zajlottak le e folyamatok a Duna két oldalán: Bácskában – ahol a szerémséghez hasonló rác-vlah népesség lakott – a mohácsi csatavesztést követő parttalan pusztítás miatt a rekolonizáció évtizedekkel később ment végbe, a dervis- és ortodox kolostorok hálózata pedig sosem alakult ki a Szerémséghez hasonló formában.

BIBLIOGRÁFIA

Levéltári források

BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul
A.DFE	Bab-i Asafi, Defterhane-i Amire Defterleri
TTd	Tapu-Tahrir defterleri
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
ÖNB Mxt	Österreichische Nationalbibliothek, Codices Mixti (Wien)
ÖStA HHStA	Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Wien
OSZK TK	Országos Széchényi Könyvtár, Térképtára

alkalommal is meglátogatta a kolostort, kiemelésre érdemes részletek nélkül, ekkor csak annyit közölt, hogy a helyi szegényeket vendégül látta. DAĞLI–KAHRAMAN–DANKOFF 2003. 51.

⁷⁴ İŞLEK 2020. 11.

⁷⁵ E folyamatról részletesen ld. SUDÁR 2012. 40–49.

⁷⁶ SUDÁR 2012. 42.

Szakirodalom

- BARKAN 1942: BARKAN, Ömer Lütfi: Osmanlı İmparatorluğunda bir iskan ve kolonizasyon metodu olarak istila devirlerinin kolonizatör Türk dervişleri ve zaviyeler. *Vakıflar Dergisi* 2 (1942) 279–304.
- BARTA 1994: BARTA, Gábor: A Forgotten Theatre of War 1526–1528 (Historical Events Preceding the Ottoman–Hungarian Alliance of 1528). In: DÁVID, Géza – FODOR, Pál (eds.): *Hungarian–Ottoman Military and Diplomatic Relations in the Age of Süleyman the Magnificent*. Budapest, 1994. 93–130.
- CLAYER 1994: CLAYER, Natalie: *Mystiques, état et société. Les Halvetis dans l’aire balkanique de la fin du XVe siècle à nos jours*. Leiden, 1994.
- CSÁNKI 1894: CSÁNKI Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. II. Budapest, 1894.
- DAĞLI–KAHRAMAN 2002: DAĞLI, Yücel – KAHRAMAN, Seyit Ali (haz.): *Evlilyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî: Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi. VI. Kitap. Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan 1457 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu – Dizini*. İstanbul, 2002.
- DAĞLI–KAHRAMAN 2006: DAĞLI, Yücel – KAHRAMAN, Seyit Ali: *Güntümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*. II. İstanbul, 2006.
- DAĞLI–KAHRAMAN–DANKOFF 2003: DAĞLI, Yücel – KAHRAMAN, Seyit Ali – DANKOFF, Robert (haz.): *Evlilyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî: Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi. VII. Kitap. Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu – Dizini*. İstanbul, 2003.
- DAĞLI–KAHRAMAN–SEZGIN 2003: DAĞLI, Yücel – KAHRAMAN, Seyit Ali – SEZGIN, İbrahim: *Evlilyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî: Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi. V. Kitap. Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 307 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu – Dizini*. İstanbul, 2003.
- DÁVID 1995: DÁVID Géza: Kászim vojvoda, bég és pasa. *Keletkutatás* (1995 ősz) 53–66.
- DÁVID 1996: DÁVID Géza: Kászim vojvoda, bég és pasa. *Keletkutatás* (1996 tavasz) 41–56.
- DÁVID 2005: DÁVID Géza: *Pasák és bégek uralma alatt. Demográfiai és közigazgatás-történeti tanulmányok*. Budapest, 2005.
- DERNSCHWAM 1984: DERNSCHWAM, Hans: *Erdély, Besztercebánya, törökországi útinapló*. Szerk. TARDY Lajos. Budapest, 1984.
- FARKAS 2000: FARKAS Gábor Farkas: II. Lajos rejtélyes halála I. *Magyar Könyvszemle* 116:4 (2000) 443–463.
- FODOR 1981: FODOR Pál: Egy szeldzsuk intézmény útja Magyarországra: a dzserehorok. *Hadtörténelmi Közlemények* 28:3 (1981) 354–375.
- FODOR 2018: FODOR, Pál: *The Business of State. Ottoman Finance Administration and Ruling Elites in Transition (1580s–1615)*. Berlin, 2018.
- FODOR 2020: Az 1526. évi hadinapló. Ford. Fodor Pál. In: B. SZABÓ János – FARKAS Gábor Farkas (szerk.): *Örök Mohács. Szövegek és értelmezések*. Mohács 1526–2026. Rekonstrukció és emlékezet. Budapest, 2020. 235–257.
- FODOR–MÉRCZ 2024: FODOR, Pál – MÉRCZ, András: What Was Lost at Mohács? An Ottoman-Turkish Casualty List from the 1526 Campaign. *Archivum Ottomanicum* 41 (2024) 49–96.
- FÓTI 2024a: FÓTI Miklós: Török közigazgatás kiépítése a Szerémségben és a szerémi szandzsák 16. századi bégjei. The formation of the Ottoman administration in Szerém county and the governors of the *sancak* of Sirem in the 16th century. *Belvedere Meridionale* 36:2 (2024) 110–134.
- FÓTI 2024b: FÓTI, Miklós: The *nahiye* of Morovit’ in the *sancak* of Sirem according to the *tahrir defteri* of 1578. *Archivum Ottomanicum* 41 (2024) 141–168.
- FÓTI–DEMETER 2025: FÓTI, Miklós – DEMETER, Gábor: A Syrmian Dervish-colony in the *Nahiye* of Baç: The *Zaviye* of Mecnun Baba. In: *International Scientific Conference Evliya Çelebi and Eastern Croatia Under Ottoman Rule*. November 14–15, 2024, Osijek (megjelenés alatt).
- FÓTI–PÁNYA 2022: FÓTI Miklós – PÁNYA István: *Bodrog vármegye településhálózatának rekonstrukciója a török defterek alapján: A zombori és a bajai nahiye települései 1578-ban*. Budapest, 2022.
- FÓTI–SZ. SIMON 2024: FÓTI Miklós – SZ. SIMON Éva: Kászim kethüdá, a kormányzat embere. *Korall* 96 (2024) 29–50.
- İŞBİLİR 2007: İŞBİLİR, Ömer: Nüzül. In: *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 33 (2007) 311–312.
- İŞLEK 2020: İŞLEK, Ali Emre: *Osmanlı Devleti’nde Hindi Tekkeleri*. Samsun, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2020. (Doktora Tezi)
- KAHRAMAN–DAĞLI 2006: KAHRAMAN, Seyit Ali – DAĞLI, Yücel: *Güntümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*. III. İstanbul, 2006.
- KARAÇ 2024: KARAÇ, Zlatko: The Hindi Baba dervish tekke in Vukovar: a comparison of data from Çelebi’s *Seyahatnâme* and other Ottoman and Western sources. In: *International Scientific Conference Evliya Çelebi and Eastern Croatia Under Ottoman Rule, November 14–15, 2024, Osijek*. (konferenciaabsztrakt)
- KAYAPINAR 2010: KAYAPINAR, Ayse – KARAPINAR, Levent: Balkanlar’da Karıştırılan İki Bektasi Zaviyesi: XV–XVI. Yüzyılda Osman Baba ve Otman Baba Tekkeleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 55 (2010) 97–128.

- KAYAPINAR 2018: KAYAPINAR, Ayse: Trakya–Doğu Rodop Bölgesinde Alevi-Bektaşî Zaviyeleri (XV–XVI. Yüzyıllar. Alevi-Bektaşî Zawiyas in the Thrace–Eastern Rodope Region (XVth–XVIth Centuries). *Alevilik–Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi* 18 (2018) 3–37.
- KARÁCSON 1916: KARÁCSON Imre (ford.): *Török történetírók 3. kötet (1566–1659)*. Török-magyarkori Történelmi Emlékek V. Második Osztály Írók. Budapest, 1916.
- MCGOWAN 1983: MCGOWAN, Bruce W.: *Sirem Sancağı Mufasssal Tahrir Defteri*. Ankara, 1983.
- MOAČANIN 1994: MOAČANIN, Nenad: Hacı Mehmed Ağa of Požega, God's Special Protégé (ca. 1490–1580). In: DÁVID, Géza – FODOR, Pál (eds.): *Hungarian–Ottoman Military and Diplomatic Relations in the Age of Süleyman the Magnificent*. Budapest, 1994. 171–181.
- MOAČANIN 2001: MOAČANIN, Nenad: *Slavonija i Srijem u razdoblju osmanske vladavine*. Slavonski Brod, 2001.
- MOAČANIN 2006: MOAČANIN, Nenad: *Town and Country on the Middle Danube, 1526–1690*. Leiden, 2006.
- MÜNİRİ-İ BELGRÁDİ: MÜNİRİ-İ BELGRÁDİ: *Silsiletü'l-Mukarrebîn ve Menâkıbu'l-Muttekin*. Süleymaniyye Kütüphanesi (İstanbul), Şehid Ali Paşa no. 2819.
- NIZAMI 1996: NIZAMI, Khaliq Ahmad: Gavs, Muhammed. In: *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 13. İstanbul, 1996. 403–404.
- ORHONLU 1967: ORHONLU, Cengiz: *Osmanlı İmparatorluğunda derbend teşkilâtı kitabı*. İstanbul, 1967.
- RATKOVČIĆ 2014: RATKOVČIĆ, Rosana: Prisutnost derviša na području Slavonije i Srijema uvrijeme osmanske vladavine/The Presence of Dervishes in the Territory of Slavonia and Syrmia During the Time of the Ottoman Rule. *Scrinia Slavonica* 14 (2014) 53–77.
- RIMPF–NOVAK 2020: RIMPF, Andrea – NOVAK, Mario: Evliya Çelebi and the Town Cemetery of Ilok. In: *Life and Death in Medieval and Early Modern Times*. Zbornik Instituta za Arheologiju Serta Instituti Archaeologici Knjiga 14. Zagreb, 2020. 239–260.
- SUDÁR 2008: SUDÁR, Balázs: Bektaşî Monasteries in Ottoman Hungary (16th–17th Centuries). *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaria* 61:1–2 (2008) 227–248.
- SUDÁR 2012: SUDÁR Balázs: Az oszmánok és Magyarország mentális meghódítása. In: ÁCS Pál – SZÉKELY Júlia (szerk): *Identitás és kultúra a török hódoltság korában*. Budapest, 2012. 40–49.
- SUDÁR 2014: SUDÁR Balázs: *Dzsámik és mecsetek a hódolt Magyarországon*. Budapest, 2014.
- THÚRY 1893: THÚRY József: *Török történetírók. I. 1521–1566*. Török-Magyarkori Történelmi Emlékek. Második Osztály Írók. Budapest, 1893.
- THÚRY 1896: THÚRY József: *Török történetírók. II. 1521–1566*. Török-Magyarkori Történelmi Emlékek. Második Osztály Írók. Budapest, 1896.
- VANINO 1940: VANINO, Miroslav (priredio): *Autobiografija Bartola Kašića*. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Gradja za povijest književnosti hrvatske 15. Zagreb, 1940.
- VESZPRÉMY 2024: VESZPRÉMY Márton: II. Lajos király horoszkópjai. In: VARGA Szabolcs (szerk.): *Temetetlen Mohács. Az 1526. és az 1687. évi csata új kutatási eredményei*. Budapest, 2024. 91–104.
- VASSAF 2006: VASSAF, Hüseyin: *Sefine-i Evliya*. Haz. Mehmet AKKUŞ – Ali YILMAZ. İstanbul, 2006.
- YILMAZ–GÜNEL 2015: YILMAZ, Mehmet Emin – GÜNEL, Gökçe: Sahib'ül-Hayrat Makbul (Sokollu) Mustafa Paşa. *OTAM* 38 (2015) 219–252.

THE PROPHECY OF HINDI BABA ABOUT THE VICTORY OF SULTAN SULEIMAN IN THE BATTLE OF MOHÁCS: MYTH AND REALITY

MIKLÓS FÓTI

KEYWORDS: travels of Evliya Çelebi, Sufism, dervish orders, Valkó county, Ottoman Hungary

The Turkish traveller Evliya Çelebi visited a dervish lodge in Valkóvár (today Vukovar, Croatia) in 1663–1664, delivering a picturesque description of the site. His visit was a transcendent experience for him, and he was apparently deeply affected by it. Evliya states, that Hindi baba predicted the death of King Louis II and the victory of Sultan Suleiman before the Battle of Mohács, thus placing the pivotal event of the Turkish conquest in a mythical context. The reliability of the description was examined with the help of the data of the Ottoman defters from the 16th-century on the dervish communities of Valkóvár. It was confirmed that the local hospice was first run by Ferhad dede in 1546, then by Gavsi dede in 1569. It was not until 1579 that the establishment of Hindi baba appears. Research has shown, that Hindi was not a specific person, but rather a series of lodges belonging to dervishes of Indian origin were known as Hindi baba's establishments throughout the Ottoman Empire. Based on these facts, we consider Hindi baba to be an imaginary figure in Evliya's account and his prophecy about the triumph in the Battle of Mohács to be a legend.